

O prosvjetnim prilikama na području sreza Gračanica od 1945. do 1955. godine

(autobiografski zapisi)

SALIH AVDIĆ
.....

NA DUŽNOST učitelja u gračanički srez upućen sam krajem 1945. godine. Međutim ja sam počeo raditi nešto ranije, još dok je trajao rat, prvo na zbrinjavanju ratne siročadi u Bosni, a kasnije - u dječjim domovima u Beogradu, Kneževcu na Tisi, zatim Kasindolu kod Sarajeva i Sarajevu. Bilo je tu još dosta i drugih poslova kao što je otpremanje djece u Bugarsku, formiranje dječjih domova po Vojvodini i dr.

No to nije tema ovog priloga.

***

Ipak, nekoliko riječi o tim počecima.

Sjećam se, 3. marta 1945. godine, u rano jutro, ispred vladikine palače u Tuzli, sa još jednim Skojevcem, primio sam 250-toro djece, ratne siročadi, sa zadatkom da ih evakuiramo i zbrinemo u Srbiji. Ukrkali smo ih u kamione i - pravac Zvornik. Tu smo primili još 150-toro, tako da ih je bilo ukupno 400. Preko Drine nije bio žičani most još podignut. Pet teških dana i noći čekali smo

na obali Drine dok taj most nije bio gotov. Prešli su kamioni s brašnom i poslije nekoliko sati smo i mi prešli u Srbiju. Djeca su bila skoro gola. Ložili smo vatru i tako ih održavali u životu. Dobijali smo ponešto i hrane. Nakon ukrcavanja u tako brašnjave kamione, ja sam jedno dijete, koje je imalo oko 3-4 godine, stavio sebi na prsa. Kad smo došli u prvo prihvatilište, u fabriku „Zorka“, ja sam htio svog malog drugara da skinem sa prsiju, ali on je negdje u putu umro. Odnijeli su ga i zakopali. Da svom malom drugaru, makar, ime saznadoh!

U tom privremenom prihvatilištu djeca su se ogrijala, okupala i dobila novu odjeću. Čini mi se da sam i ja dobio sve što mi je trebalo, iako sam imao šinjel bez jednog rukava. Nakon 15 dana odmora i oporavka, odveli smo djecu u Beograd - ulica Krunska br. 8. Tu sam doživio susret sa drugom Titom. U Sali, gdje je moglo objedovati 400 učenika, bio sam dežurni. Jedan dječak mi je rekao da se u Sali nalazi dosta. Nisam obraćao pažnju na to jer su dolazile razne delegacije. Na meni je bilo vojničko odijelo. Odjedan-

put se stvorila oko mene grupa oficira. Prišao mi je drug Tito i pitao me šta radim tu. Kad sam mu odgovorio da sam učitelj koji je doveo djecu iz Bosne, pitao me da li znam koliko imamo djece po nacionalnosti. Rekao sam da ne znam jer su meni sva djeca jednaka. Dok je sa mnom razgovarao, jedan dječak, ime mu je bilo Rasim viknuo je: „Djeco, mi jedemo, a došao nam drug Tito.“ Djeca su skočila, isprevtala jelo i krenula prema drugu Titu. Za dva minuta, on je bio sav mokar od poljubaca djece. Da nije bilo pratnje, čini mi se da bi ga oborili. Tito je zahtijevao da mu Rasima dovedu. Kad je upitao, odakle ga zna, kako je poznao, Rasim mu je odgovorio da je on od Rogatice i da je Tito sjedio na čardaku s njegovim nanom i jeo pure i varenike. Tito se toga sjetio i upitao Rasima šta mu je s roditeljima. Kazao je da su ih četnici zaklali. Nama je naredio da pazimo na Rasima... Kroz nekoliko dana je došao oficir i odveo ga. Bio je Titov gost 7 dana.

Ja sam se morao javiti na Ministarstvo socijalne politike, kod ministra. Znam da je bila drugarica. Pošto nisam imao rukava na šinjelu do polovine ja sam ruku stavio u šinjel i zakopčao ga. Bile me stid.

Kad me primila, prvo me je upitala: „Ma, druže, kako možeš biti učitelj, a nemaš ruke.“ Odgovorio sam da ja imam ruku, ali da nemam rukava i da me je bilo stid kroz Beograd proći tako. Nasmijala se od srca i izvinula se. Dala mi je doznaku za dva nova američka odijela, dva para čizama i pet pari veša, čarapa bar deset pari. Tu smo dočekali oslobođenje Sarajeva, 6. aprila 1945. godine. Kakva je radost to bila?

Prema odluci viših organa, nezbrinutu djecu smo svakodnevno otpremali u Bugarsku, na trajniji smještaj u novootvorenim domovima u Staroj Zagori, Novoj Zagori, Sofiji i Ruščuku. U svemu, Bugari su primili 10.000 naše djece. Ostalu djecu smo odveli u Zrenjanin, u ogroman dom na Sokolskom keju, njih oko 30 hiljada razmjestili smo po novoformiranim dokovima od Zrenjanina do Kneževa na Tisi. To su bile uglavnom ispraznjene švapske kuće.

Pad Berlina sam dočekao u Kneževcu, na

Tisi kao upravnik. U avgustu ili septembru 1945. godine, kad su se prilike malo smirile, vraćali smo djecu nazad u Bosnu. Prva grupa od oko 800 djece, vraćena je u Kasindol kod Sarajeva. Pošto je put preko Romanije bio nesiguran, čekali smo u Višegradu pet dana. Na mostu Mehmed-paše Sokolovića bilo je još krvavih tragova na stubovima, od hiljade poklanih. Znam da je u gradu bila čitava samo jedna kuća u kojoj se nalazila pekara kao i još, možda, dvije tri do nje.

Nakon dolaska u Sarajevo raspoređen sam da radim kao učitelj na selu.

***

Odlukom Ministarstva prosvjete nas dva učitelja smo povučeni, bez prava na bilo kakvu žalbu, kao radnici Ministarstva za socijalnu politiku i u roku od tri dana upućeni u sela na rad. Moj drug Dževad Pašić je raspoređen u Janju, a ja u selo Klokotnicu kod Gračanice. U to vrijeme Janja je bila ucrtana na geografskoj karti, a Klokotnice nigdje.

Javio sam se na dužnost u gračanički srez, 25. decembra 1945. godine - povjereniku za prosvjetu, drugarici Šemsi Kurtagić, jednoj plemenitoj osobi, koja me primila kao svoje dijete i odmah uputila u Klokotnicu. Na meni vojnička uniforma, automat o ramenu i svo je moje imanje stalo u njemački ruksak zvani telećak.

„Bogat“, nema šta.

U školi sam zatekao učiteljicu Ržehak Francisku sa njenom majkom. Ona je bila premještena u Doboju. Tim dobrim plemenitim ženama dugujem mnogo. Da li su žive, ne znam. Ali im hvala. Franciska mi je mnogo pomogla, uputivši me u nastavni rad. Meni se bilo teže prilagoditi na selo jer prije toga nikad nisam došao, akamoli živio u njemu. No, uz njenu pomoć i tu sam počeo da se uklapam koliko, toliko i to za dvadeset dana, koliko su bile tu. Kad su one otišle, ostao sam u takvoj situaciji da - ni na što leći ni čime se pokriti. Poslužitelj Osman Hodžić mi je napravio sećiju od četiri kladica. Slamaricu sam dobio iz sreza. Od oca sam dobio tanjir i kašiku.

„Bogat“, nema šta.

Ja sam bio zadovoljan i sa tim jer je to bilo

poslijeratno doba. Nije niko od nas imao. No imali smo volju i elan nezamisliv za današnje prilike. U samoj školi bile su dvije učionice sa starim namještajem (skemlijama), po 20 u učionici, dvije stare table, devastirane, jedna stolica i dvije geografske karte BiH i Jugoslavije i to u jednoj učionici.

U školu je bilo upisano preko 300 učenika. Tačan broj sam zaboravio. Radio sam u 3 smjene u dvije učionice kako sam znao i umio. Imali smo nešto knjiga, štampanih u staroj Jugoslaviji. Pisalo se na papiru od kesa, vreća od cementa. Davao je srez minimalnu količinu sveski. Olovke smo dijelili na 6 dijelova. Djeca su pravila produžetke za te olovke od zove. Pisao sam kad je bilo krede na tim, nazovi, tablama, kad krede nije bilo, onda sam pisao ugljenom na zidu. Danas se piše, okreći i ponovi.

Nastavni plan i program, naslijeđen je od stare Jugoslavije. Istorija i geografija su predstavljale problem. Sreća da sam dobro crtao pa sam ugljenom na zidu nacrtao granice i onda kako se radilo, tako se postepeno i ostalo ucrtavalo. Problem je bio uzrast djece. Rat je učinio svoje, pa djeca nisu išla redovno u školu. U četvrtom razredu imao sam učenika i do 14 godina starosti. Uz maksimalno zalaganje, više gladan nego sit, okončao sam školsku godinu i po nalazu školskih nadzornika postigao dobar uspjeh.

Da bi se spremio za nastavu, koristio sam noću žižak. Flašica od mastila, s malo ulja i fitiljem. Školske godine 1946/47. upisan je prvi razred i nastavljen rad. Moram napomenuti da smo u proljeće 1946. godine osnovali sindikalnu organizaciju, ali pošto nas je bilo svega 14 prosvjetnih radnika, 12 starih i 2 nova, mlada, nismo mogli osnovati podružnicu, nego nekakav plato. Da bismo osnovali podružnicu, trebalo nas je biti 20.

Ko je bio prvi predsjednik nisam siguran. Jeli to bio Teufik Limić ili ja. No, to nije toliko važno. Nekad se radilo i pomagalo jedni drugima.

Od mladih učitelja, bila je Džaferović Zekija u Brijesnici, a ja u Klokotnici. S ušima (vaškama) smo teško izlazili nakraj. Ja sam kupio mašinu za šišanje, pa smo dječake šiša-

li, a sa ušljivošću kod djevojčica borili smo se petrolejom. Zbog pomanjkanja odjeće i sredstava za pranje i higijenu bilo je ušiju u odjeći tušta tma.

Ma koliko sam se trudio oko lične higijene i sam sam 4 - 5 puta dobio šugu. Sjedneš kod djeteta da mu pokažeš nešto novo i - gotovo. Sreća i moja i dječja je u tome što su počele dolaziti sanitarne ekipe i zaprašivati i Di-di-ti praškom.

Krajem 1945. ili početkom 1946. godine počele su raditi i školske kuhinje - pojačana je ishrana učenika mlijekom, sirom, hljebom a dobijali su se i „Unrini“¹ paketi gdje je bilo čokolade, kakaoa. Čokolada je priča za sebe. Prvi put su se djeca susrela s tom slasticom i nisu htjela da je jedu. Jedva sam ih naučio da jedu čokoladu jer je hranjiva. Ako im se napravi mlijeko sa kakaom to im uopšte nije prijalo. Bijeli hljeb je bio poslastica jer je na siniji² bila samo kukuruza.

Prvi inspektor, koji mi je ušao u školi bio je Avdo Dajdžić. Poslije njega dolazilo je iz Ministarstva prosvjete, ne jedan. Među njima je bilo i onih koji su mogli pomoći, ali i onih koji nisu znali šta hoće. U pamćenju mi je i danas inspektor Branko Marković iz Ministarstva prosvjete. Čovjek, stručnjak i ljudina. Tu je bio i Branko Simić, zadužen za škole našeg sreza. Pomagao nam je koliko je znao i umio. Jedan pošten i čestit čovjek.

U dubokom sjećanju ostao mi je jedan stari dedo iz samog sela. Imena mu se ne sjećam. Došao je jednog dana da se upoznamo. Donio mi je poklon: dvije drvene vezene kašike i saz. Zahvalio sam mu na onako lijepo išaranim kašikama, a za saz sam mu kazao da mi to ne treba jer to nikad u ruke nisam uzeo. Dedo veli: „Valja ti uzeti, jer se hedi-ja ne vraća, a što ne znaš naučit ćeš.“ Hvala mom dragom i nepoznatom dedi. Saz sam

1 UNRRA (akr. od engl. United Nations Relief and Rehabilitation Administration), Uprava Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu ratom upustošenih zemalja. Osnovana je 1943. godine. Pomoć se sastojala u opremi za obnovu i razvoj privrede, pošiljkama hran, odjeće i lijekova. Prestala je sa radom 31. 3. 1949. (Leksikon JLZ, Zagreb, Jugoslavneski leksikografski zavod 1974., 1023

2 Sinija, niska okrugla trpeza, sofr

naučio svirati i to dobro. Danas dobro sviram. Hvala, moj dedo, i ako si umro, neka ti je laka naša draga bosanska zemlja.

U proljeće 1945. godine pokrenuta je kampanja narodnog prosvjeđivanja. U samom selu bilo je oko 90% nepismenih. Ova kampanja je obuhvatila svo nepismeno stanovništvo do 50 godina, izuzev majki sa malom djecom.

Za dvije školske godine organizovano je 35 analfabetskih tečajeva. Za najbolje bile su i nagrade - engleske pantalone i bluza. Neko je dobio i cipele. Najviše pomoći u radu tih tečajeva pružali su Ibrahim Mujkić, zvani matičar i hodža Halilović. Na tim tečajevima naučeno je par stotina polaznika da čitaju i pišu.

Krajem 1947. godine Ministarstvo prosvjete dodijelilo mi je nagradu u iznosu od 2.000 dinara, pohvalu i značku. To su bile velike pare jer je plata bila oko 770 dinara.

Seosku vlast za Klokotnicu, Veliku i Malu Brijesnicu činio je Narodno-oslobodilački odbor na čelu sa Kakeš Smailom, sekretarom Galibom Šuvalićem i pisarom Ahmetom Vehabovićem, poznatijim kao Ahmet Hanijin i sa odbornicima iz zaselaka. Smail je nosio pečat na lančiću, na kojem je bilo ime i prezime i tim se služio ako je trebalo nešto potpisati. Galib je bio nešto pismeniji. Za Ahmeta sam čuo da je završio kasnije učiteljski tečaj i da je radio u školi u Klokotnici. Zgrada odbora bila je veća šeperuša. U kancelariji su bila 3 klimava stola i toliko klimavih stolica. Smail je bio čestit i pošten čovjek koji je dosta pomagao nabavku drva za školu jer budžeta nije bilo.

Iako pod teškim radnim uslovima i sa hiljade problema, išlo se naprijed makar po centimetar, svaki dan. Danas idemo svaki dan po metar nazad. Nije se imalo ni dovoljno hrane, ni odjeće, ni obuće, ali je narod

S lijeva na desno: Bamburać Marija, učiteljica u Gornjoj Orahovici, 1953. godine, Milanka zv. Buba i učiteljica zv. Kidža, na službi u Gornjim Moranjcima, 1953. u lokalnoj ženskoj nošnji

imao elan. Dobrovoljnim radnim akcijama se uradilo dosta. Zdravstveno stanje u selu bilo je dosta loše. Vladao je endemijski sifilis, tuberkuloza, svrab i druge bolesti. Dolazile su zdravstvene ekipe i stanje se polako popravljalo. Stanovništvo je bilo radno i pošteno, borilo se za preživljavanje.

Od narodnih običaja u Klokotnici, meni su u sjećanju ostale svadbe kao posebno zanimljive. Mlada se ili ukrade ili isprosi. Ako je ukradu, mladić je dovede kući i prihvate je dvije žene koje je čuvaju. Pred takozvani đerdek je organizovana večera, klanja se jacija i mladoženja treba da ide kod mlade. Gosti su poredani u dva reda i on mora proći između njih. Dok dođe do vrata udaraju ga i šakom i jastukom i ne znam već čim stignu.

Kad dođe kod mlade i one dvije žene, onda na tim čuvarkama iskali bar dio onog što je dobio. Bio sam svjedok kad se jedna od tih čuvarki, bježeći, skotrljala niz stepenice. Tu se dolazilo „na mijer“, kasnije su razmjenjivane i pohode.

***

Početkom 1947. godine, došla su dva mlada učitelja u Lukavicu i Skipovac. U Lukavicu je počeo raditi Ahmet Ajanović, a u Skipovcu Kragujevčanin Žika Marković. Te godine nam je socijalno poslalo po pidžamu. Ja sam svoju poklonio poslužitelju Osmanu koju je on nosio kad je išao u Gračanicu, službeno. I Žika je svoju, takođe, poklonio školskom poslužitelju. Jednog jutra je njegov poslužitelj sa pidžamom na sebi izašao na školska vrata. Četnik ga je sasjekao mitraljezom, misleći da je u pitanju učitelj.

Ja sam stekao u selu dosta prijatelja. Među njima sam posebno cijenio starinu Huseina Mujkića, Avdu Babića, Hodžu Halilovića. Na njih sam se uvijek mogao osloniti jer sam znao da će mi priteći u pomoć.

U srezu, kao sekretar za prosvjetu, radila je Akelina Švab. Svaki mjesec smo morali slati izvještaje o brojnom stanju učenika. Kako se desilo da sam ja pogriješio u konačnom zbiru i to za jednu djevojčicu, Akelina je poslala kurira s pozivom da se odmah javim i kuriru da dam 10 dinara na ime dolaska. Javih se. Ona stavi pred mene moj izvještaj da prekontrolišem. Nema šta, ona je bila u pravu. Izvinuo sam se i rekao: „Bolan Akelina, zar nisi mogla to ispraviti?“ Ona mi je odgovorila: „Ispravi družo, jer da sam ja to ispravila, neko bi ti čitav život ispravljao.“ Bila je u pravu. Nikada mi niko nije našao grešku. Akelina je vjerovatno umrla. Hvala joj i neka joj je laka naša draga bosanska zemlja.

***

U avgustu 1947. godine, po potrebi službe, premješten sam u Bosanskošamački srez, a na moje mjesto je došla Špadijer Sonja.

Dolaskom u Bosanskošamački srez, raspoređen sam u selo Matiče, selo koje po svojoj opredijeljenosti za novi režim nije moglo da se baš pohvali.

Tu smo za 15 dana morali izgraditi čita-

onicu. Svađali su se oko lokacije. Malo skupnim, malo pojedinačnim ubjeđivanjem, za 15 dana izgradi se čitaonica i dođoše guzonje iz Šamca na otvorenje i krkanciju.

Uvijek je u ovoj očerupanoj Bosni bilo gotovana, ali nikad ih u vlasti nije bilo kao danas. Tu sam se oženio, u novembru 1947. godine. Zajedno su nas premjestili u Tolisu. Pošto supruga nije podnosila ravničarski kraj i počela poboljšivati, odlučili smo da tražimo planinski kraj. Oblasni odbor nas je, na moju molbu, premjestio u Soko.

Sretan sam bio i brzo zavolio ljude tog sreza. Javio sam se u odbor. Tu je bio predsjednik Suljo Spahić, poznatiji kao Suljo Omin. U njegovoj kancelariji - sto i pod njim kutija na koju je on noge stavio. Pitao sam ga šta je u kutiji. Veliki nekakav radio.

Otvorio sam kutiju. Unutra nov Philipsov radio na baterije. Rekao sam mu da ga skloni i da ćemo ga kad doselim montirati.

I doselio sam.

Prije nas je tu kratko vrijeme bio učitelj Milivoje Šindelić, rodom negdje iz Homolja. Vodio je prvi razred. Djeca su ga slabo razumjela, a valaj i on njih. Nije on kriv što se u Homolju rodio. Djeca su bila vrlo slabog znanja. Ne krivim ga, kako je znao tako je i radio. 1949/50. školske godine upisao sam 2 prva razreda. Tu moram da ispričam jedan događaj, između mnogih. Prije se braća nisu dijelila poslije ženidbe, nego su ostajala u zajedničkoj kući, s tim što je svaki imao po sobu. Kuhalo se u zajedničkoj prostoriji, na ognjištu. Došao jedan od braće (namjerno ime ne spominjem) i doveo 11 djece za prvi razred. On govorio imena, a ja pisao. Dva puta sam morao pisati. Uvijek na spisku 10, a na broju 11. Treći put sam počeo prozivati, a onda odvajati. Ostalo jedno. Pita njega dotični, čije je dijete. Dijete odgovara „tvoje baba“. Ma veli, pas ti mater, što se ne javiš. To će mi ostati u sjećanju dok sam živ. Tada je u prvi razred upisano oko 100 učenika. Supruga je vodila dva razreda, a ja dva druga. Školsko područje obuhvatalo je: Soko, Piskavicu, Škahovicu, Prijeko Brdo. Najdalje je bilo djeci iz Prijekog Brda, oko 6 kilometara. Dok dođe u opancima putravci-

ma, podere i opanke i čarape. Znao sam otići u razred sa čarapama, a vratiti se bez njih, sa cipelama na bosim nogama. Imao sam par košulja i na kraju sam ostao sa jednom.

Te 1950. godine, kad je trebalo žeti pšenicu, trefilo se da je padao Bajram. Dogovore se mještani da poslije Bajrama žanju. Na sam Bajram pao je grad veličine oraha. Sve je sravnjeno sa zemljom i nije se moglo ama baš ništa iskoristiti. Zavladala je glad. Ljudi su sušili kom od jabuka i pature od kukuruza. To su mljeli i hljeb pravili. Djeca su dobijala proljev. Eto kakav je taj hljeb bio da ga ni ko koši nisu htjele jesti.

Na školskoj zgradi polupan crijep i staklo koje smo jedva sanirali.

Te 1950. godine, otvoreno je jedno odjeljenje dvogodišnje škole za preraslu djecu, a naredne su dobili svjedočanstva o završenoj osnovnoj školi. Na molbu mještana, otvorili smo i tečaj osnovnog znanja. Upisali smo 30 do 35 učenika. To su bili mahom ljudi od 30 - 40 godina. Polaznici su bili iz Sokola, Piskavice i Škahovice. Među njima sam imao i dvojicu hodža. Imena im ne navodim. Radili smo navečer. Ti su se ljudi toliko trudili da su završili svi s odličnim i vrlo dobrim uspjehom. Meni je bilo s njima raditi posebno zadovoljstvo, iako je to bila četvrta smjena. Kasnije sam saznao da su mnogi od njih dobili i posao. Kad su u pitanju ova dvojica hodža, ovdje moram napomenuti da sam došao iz Tolise kod Orašja gdje postoji samostan i gdje je gvardijan Fra Mato Filipović imao 3 fakulteta (teologiju, pravo i medicinu) a kod mene na tečaju osnovnog znanja 2 hodže. I dan danas se pitam ko je više mogao dati svom narodu. U daljem službovanju, u drugim selima sam s komisijom imao bar 20 hodža koji su polagali 4 razreda osnovne škole. Mnogim od njih smo davali, komisijski, dovoljan uspjeh da ne bi ubili i ono malo autoriteta u njihovom džematu. Neka mi hodže ne zamjere, ali je nepobitna istina da su svoju djecu slali i u srednje škole, a u džematima su propovijedali da se ženska djeca ne šalju u školu. Što će im. Narast će i udati se i rađati djecu. „Neka pletu kotac kao i njihov otac.“

Ta njihova politika kod mene nije prolazila. Naprotiv, ni jedno žensko dijete nije ostajalo van školske klupe. Te godine sam izabran za člana Sreskog savjeta za prosvjetu gdje sam se svim silama zalagao za otvaranje škola po selima. Kod članova sam nailazio na punu podršku. Predsjednik sreza Đoka Šešlak mi je davao punu podršku, na čemu mu i danas hvala. Prva takva škola otvorena je u Škahovici. Djeca iz škole Soko, koja su dotle putovala iz Škahovice, prešla su u novoootvorenu školu u mektebu. Dobili smo i učiteljicu Špadijer Sonju, rodom iz Crne Gore. Dobar radnik. Izabran je i školski odbor, upisano još jedno odjeljenje prvog razreda. Vrlo aktivan član školskog odbora bio je jedan omladinac koji se zvao Hasan.

Druga škola je otvorena u Piskavici. Djeca više nisu morala putovati u školu u Soko. U Piskavici je učiteljica bila Rakić Dobrila, poslužiteljka se zvala Cura. Kod nje je ta učiteljica i stanovala. Učiteljica je bila iz okoline Šapca. Po selu se hvalila, najviše ženama, kako je ona rodica kralja Petra. Iako siromašne, žene su joj donosile hranu. Kad sam skupio žene u školu, kazao sam im da ona nije nikakav kraljevski rod i ako joj nešto treba, neka plati, jer ima platu. Dosta kasnije je napravljena škola niže sela, ali ne u moje vrijeme. Nekome je poslije rata palo na um da školu sruši i da na tom mjestu izgradi džamiju. Nemam ja ništa protiv džamije, neka naprave još pet ako hoće, ali škola se nije smjela rušiti. Da su došli kod žene Mehe Spahića, sahadžije, sigurno bi dala plac za džamiju. Tom inicijatoru poručujem da pravi Musliman može klanjati, ako treba i na ledini a đaci ne mogu na ledini učiti. Čujem da djeca idu sada u nekakav dom. Dom je dom, a škola je hram znanja.

Treća škola otvorena je u Prijekom Brdu. Pošto je to bilo moje školsko područje, otišao sam, skupio viđenije ljude i dogovorio se sa njima da otvorimo školu. Tu mi je puno pomogao odbornik Adem Gadžić i ugledniji mještаниn Hasko. Prezimena se ne sjećam. U to vrijeme iz Dervente su došla dva, nazovi, učitelja. Jedan se zvao Luka Božić, a drugi Jovo Greda. Vala nikad u životu nisam

S lijeva na desno: Avdić Desanka, učiteljica, Bamburać Marija, učiteljica - obje radile 1953. u Gornjoj Orahovici u lokalnoj ženskoj nošnji

vidio da nekome prezime pristaje kao ovom drugom.

Luka je došao sa jednom đačkom torbom u kojoj su bile dvije sveske i nekakva knjižurina. Nije imao ništa više. Zakazao sam roditeljski sastanak u Prijekom Brdu u mektebu. Došli ljudi i lijepo se dogovorili. Pošto učitelj nije imao ništa, najprije mu je nađen stan, zatim naredeno da neko napravi sećiju, neko da dadne materijal za slamaricu, neko za jastuk. Čak smo se dogovorili i ko će slamu za slamaricu donijeti. Pošto nije bilo stolica, sjedili smo na kladićima. Našli smo sve, izuzev jorgana. Dali su ljudi ćilim na kojem

su klanjali. Na mjesto poslužitelja postavljen je čovjek koji je bio kuhar u vojsci. Pomenuti učitelj je bio tu nekoliko mjeseci i sreća i djece i sela da je taj ljenivac otišao u vojsku. Poslije njega došao je učitelj Živan Nikolić iz Šapca. Vrijedan i čestit čovjek.

U Džakule sam doveo učitelja Jovu Gredu. To je bila novootvorena škola. Poslužitelj je imao nadimak Kešo.

U to vrijeme otvorena je škola i u Vranovićima. Pošto sam otvorio školu, odveo sam tamo i učitelja, koji se zvao Slavko Obratil iz Sarajeva. Odličan učitelj i čovjek. Seljani su ga voljeli i on njih. Ne znam da li je živ, a ako jeste sigurno je i danas u kontaktu sa mještanima Vranovića i Piskavice.

U Babiće je došla jedna učiteljica iz Beograda. Ona je radila tu dva, tri mjeseca. Pošto nije imala ništa, tražila je kredit od banke. U banci smo se slučajno zadesili rahmetli Osman Delić i ja. Pošto nije imala radnog

staža, nije mogla dići kredit. Tadašnji upravnik banke Vjeko joj je kazao da će joj dati kredit ukoliko nađe dvojicu starijih kolega za žirante. Zamolila je nas dvojicu i mi smo joj, ne razmišljajući, potpisali formulare. Iznos kredita bio je oko 200.000 dinara. Otplatila dvije, tri rate i utekla. Kredit, ni krivi ni dužni smo platili nas dvojica. Izgleda da joj je bila specijalnost da vara ljude. Umjesto nje, došla je jedna Sarajka Dragica, koja se udala za Tubina Radeta koji je umjesto Špadijer Sonje došao u Škahovicu.

U vremenu o kojem pišem, Oblasni odbor Tuzla odredio me je kao ispomoć za pregled

škola na srezu i ocjenjivanje učitelja. Taj sam posao obavljao, pored rada u školi, bez poteškoća. Prigovora nije bilo.

U to vrijeme otvaraju se škole u Gornjoj Orahovici i Malešićima. Slobodno se može kazati da su pokrivena sva sela školama (1949., 1950., 1951.godine).

Školske 1950/51.godine došao mi je u školu na pregled Milan Giga, oblasni prosvjetni inspektor, kojeg smo se svi zaista plašili. Tri dana je samo kod mene bio. Kad je bilo sve u redu, potpisao je zapisnik i dao najbolje ocjene. Te godine sam proglašen za najboljeg prosvjetnog radnika na srezu. Ministarstvo prosvjete BiH mi je dodijelilo nagradu u iznosu od 60 000 dinara. To je bilo 20 učiteljskih plata jer je u to vrijeme bila plata 3000 dinara. Ova nagrada mi je uručena u kancelariji predsjednika sreza Đoke Šešlaka. Nagradu mi je uručio predstavnik Ministarstva prosvjete. Na maturskoj večeri u Učiteljskoj školi Tuzla bio je prisutan i Milan Giga, oblasni inspektor za prosvjetu. Pitali ga maturanti kakav treba da bude pravi narodni učitelj. Rekao im je da, ako to hoće da saznaju, da odu u Soko kod Gračanice jer tamo radi čovjek, mali rastom, a veliki duhom.

Hvala inspektoru Milanu Gigi na ovačkom priznanju ali mu više hvala što sam od njega za tri dana mnogo, mnogo naučio. To je bio vrlo pametan čovjek. Vrlo strog i kad bi učitelji čuli da je došao na jedan kraj sreza, na drugom kraju smo cvikali igle, a kamo li eksere. Iako je nedostajalo učitelja, on je ipak nosio rješenja o prestanku radnog odnosa za one koji su loše radili. Njegovo je geslo bilo „bolje ništa nego išta“. Ta nagrada je meni bila nekakva satisfakcija. No mom sekretaru partijske organizacije nije. Po nekakvom njegovom rezonu, on se morao pitati. Tu sam reagovao, kazavši mu ko je on da donosi sud o mom radu kad je završio tečaj osnovnog znanja i ima svjedočanstvo s mojim potpisom. No da pustim ahmake kojim vlast udara u glavu. Ja sam imao pametnijeg posla. Negdje u maju sam se dogovorio sa upravnikom kina u Gračanici, da dovedemo djecu u kino jer oni nisu nikada vidjeli ni jedan film. Pošto djeca nisu imala novaca, dogovor je pao

da ulaznica bude jedno jaje. Dogovorili smo termin i čak i film. Sa mojom ženom, učiteljicom smo svu djecu odveli. Ušla djeca u salu, a ja ostao da sravnim račun. Kad smo to sredili, ušao sam u salu i imao šta vidjeti. Sva mi djeca porasla. Zamolio sam kino-operatera da napravi pauzu. Imao sam šta vidjeti. Sva djeca sjela, ne na sjedište, nego na naslon za leđa, a noge stavili na naslon za ruke. Kad sam im pokazao kako da sjedište otvore, oni su sjeli. Svaki čas se čulo poneko «uj» - dijete ustane, sjedište se zatvori.

Film je bio „Plavi 9“ ili tako nekako. Uglavnom, radilo se o fudbalu. Kad se film završio, poredali smo ih i pravac u selo. Oduševljenost i dan danas ne bih mogao opisati. Kod kuće su pričali roditeljima. Poslije dva ili tri dana došla je aktivistkinja žena, čije je ime bilo Zilha. Njena molba je bila da i žene moja žena odvede u kino. Opet smo platili po jedno jaje. Zilha je skupila preko 50 žena. Pogledale su film i mjesecima prepričavale.

Nekako u to vrijeme donesen je Zakon o skidanju zara i feredže. Zakazan je datum. Žene su sakupljene i milom i milicijom. Bila je kiša. Došao je neko iz sreza, pročitao Zakon nakon čega se zahtijevalo da žene na licu mjesta skinu zar ili tzv. feredžak. Skoro sve su to učinile, samo je njih sedam odbilo. Među njima je bila i naša Zilha. Milicija ih je sakupila i pavela u zatvor. One su tražile da razgovaraju sa mojom ženom. Ona je bila Šumadinka, Kragujevčanka, ja sam joj rekao da se u to ne smije miješati. Može im jedino kazati da se o njima radi, pa neka same odluče. Kad su izašle, milicija ih je pokupila i odvela u zatvor. Nisu zatvorene u neku prostoriju, nego u zatvorsko dvorište. Kiša i hladnoća su ih primorale da promijene odluku. U 5 sati ujutro su pokucale na vrata mog stana. Žena im je skuhala čaj i kad su se malo ugrijale, Zilha se okrenula meni i rekla: „Bolan učitelju, što nisi rekao ženi da nas nasjetuje, nego mi ozebosmo i pokisnusmo?“ Dogovorio sam da je to važna odluka u njihovom životu i da su one trebale to da riješe sa svojim muževima. Moje lično mišljenje „po tom pitanju“, ne dijeleći ga ni sa kim, je - neka je Država donijela taj Zakon. Evo za-

što: Muslimanka, pogotovu na selu je pored zara i feredžika nosila čohanu feredžu. Težina njena je bila oko 16 kilograma, plus mara koja su se umotavale, tako da im se samo oči mogle vidjeti. Zimi, i bože pomози, a ljeti teško njima. Još ako bi imale malo dijete, koliko je ta nevoljna žena morala tegliti i koliki je umor morala osjećati dok dođe u Doborovce, Džakule i ostala sela.

Naša žena Muslimanka nije Arabljanka, nego ponosna žena, Bosanka, vrlo vrijedna, pametna i čestita. Na njoj je bilo da odgaja povelik broj djece, jer je u taj vakat bilo „kupus u kacu, novo dijete u kuću“. Evo primjera: u blizini škole stanovala je neka žena, zvali su je Smajinica. Doveda ona unuča da upiše u školu. Njena ćerka Tima je bila udata. Valjda se razvela. Pitao sam je zar joj je Tima jedino dijete ili je imala još djece. Odgovor je bio da je rodila 21, ali su pomrli, samo joj Tima ostala. Kada sam je upitao koja je Tima po redu, odgovorila je „haman negdje pri kraju“. Ona je radala, a nije brojila. To je za mene heroj majka i danas skidam kapu toj ženi. Imam 80 godina, ali i danas poštujem te žene jer su to žene heroji. U vrijeme službovanja na tom srezu, nije bilo ni jedne žene Muslimanke, prosvjetnog radnika. Danas nema škole u kojoj ih nema bar nekoliko. Taj podatak me raduje. Nisam nacionalista, niti sam ikad bio. Sretan sam što su žene našle mjesta u društvu. Da žene vladaju, a ne oni čije je mjesto na deponiji istorije, druge bi nam ptice pjevale.

Te godine bile su zaista burne. Provodio se takozvani obavezni otkup poljoprivrednih proizvoda. Iako je trebalo nahraniti stanovništvo, pretjerivalo se. Uzmimo primjer Sokola. U selu je bila jedna jedina ovca. Držao je Bego Hadžić iz zaseoka Guvna. Na Soko je razrezano 2 tone vune. Treba li komentar ili neki drugi primjer. Soko u svojoj istoriji, nikad nije hranio krmač. Razrez je bio dvije tone masti. Selo se našlo u neprilici. Pozvao me predsjednik Odbora Suljo Spahić, zvani Suljo Omin i molio da pišem žalbe. Rekao sam mu da je advokatisanje zabranjeno. Veli „daj brate da spašavamo ljude“. Rekao sam mu kao da sam znao za posljedice da mi na-

piše nekakvo rješenje, s pečatom i potpisom, u kojem će mi narediti da pišem žalbe. Za dva dana sam napisao oko 100 molbi, odnosno žalbi. Stavio sam kutiju od cigareta „Sutjeska“ na sto i ako bi mi neko ponudio dinar-dva, odgovorio sam mu da mi ne treba jer za to imam platu. Ako su ipak nešto htjeli ostaviti, ostavljali su u toj kutiji. Sakupljeno je 37 dinara koje sam donio u Odbor i predao. Suljo nije htio uzeti taj novac, govoreći da sam to zaradio. Sporazumjeli smo se da mi na taj iznos dadne priznanicu, koju sam pohranio. Nek zapne otkup, ko je kriv - ja. Pozvali su me u Oblasnu Udbu. Mislio sam da ću u zatvor ni kriv ni dužan. Kad sam im predočio naređenje i priznanicu pustili su me i izvinili se.

Za tih 37 dinara kupili smo dvovoltni akumulator, 24 baterije po 4 volta. Sredili smo megteb i pretvorili ga u čitaonicu. Tu smo montirali radio, ljudi su dolazili slušati vijesti. Ja sam imao svoj radio kod kuće. Tu su, opet, žene dolazile, čudom se čudile. Znale su pitati učiteljicu kako je toliko velik čovjek mogao stati u tako malu kutiju.

Takav vakat. Spomenulo se ne povratilo se.

Sa seljanima sam se dogovorio da se mast preda kako je razrezano u otkupu. Oni bi natovarili jabuka ili šljiva i na određenu adresu odvozili. Ja sam tamo radio u Matićima, Boku i Tolisi i poznavao sam mnogo ljudi. Sokoljani njima jabuke, a ovima mast. Za vunu ne znam kako su se snalazili.

Neimaština je uslovala loše higijenske uslove. Ušiju je bila tušta i tma. Nije bilo sredstava za pranje. Djecu su šišali ko je čim stigao, a ja sam nabavio u Tuzli 10 litara petroleja kojim smo mazali djevojčicama glave. U Sokolu i Klokotnici dobio sam 8 puta šugu. Sjedneš kod djeteta da mu pokažeš nešto i evo šuge. Školskog materijala (sveske, olovke, knjige) bilo je ili malo ili nikako. Pisalo se na svakakvom papiru. Olovke smo dijelili na 6 ili 7 komada. Posebnu zahvalnost mogu izraziti Asimu Osmanbegoviću, koji mi je davao DI DI TI praška i ponešto odjeće koju smo dijelili siromašnim učenicima. Žene su nas radi takvog stava cijenile i često nam slale gurabije. Ne bi htio da donosim

sud o muškarcima jer bi nekog možda i nehotice uvrijedio.

Škola u Gračanici je bila sjedište sindikalne organizacije. Tu su se skupljali svi učitelji - na sastanke, stručna predavanja koja su bila obavezna. Ja sam bio izabran za predsjednika i dok sam radio na tom području, obavljao sam tu dužnost. U školi u Gračanici, koliko se sjećam, radili su: Avdo Daidžić, Teufik Limić, Đuro Urošević, učiteljica Dobrića, Desa Sušić i možda još neki čijih se imena ne sjećam. Tada je otvorena i gimnazija čiji je direktor bio Suljo Devedžić ili Branko Vajić. Znam da je još u osnovnoj školi radila i Brankova supruga Mira. U to vrijeme imali smo na sreću 40-50 prosvjetnih radnika. Često smo na sindikalnim sastancima znali pokukati (žaliti se). Znamo da nam se malo pomoglo, ali kad se izjedaš nekako ti lakše.

Ibrahim Hasanbegović je bio sekretar sreza. Jednog dana mi kukamo, a on nam veli da se snađemo. Da ukradeš, ideš u zatvor. Mi nismo lopovi, nego prosvjetni radnici.

Poslije kratkog vremena se krećila zgrada sreza. Izbacili namještaj iz kancelarija. Sjećam se bio je petak, pazarni dan. Ja nađem moje Sokoljane s kolima, na koja natovarimo 2 „kraljice“ peći, 2 stola, 2 geografske karte, 2 stolice i desetak kutija krede. Kad je okrećeno i kad su počeli unositi namještaj, vidjeli su šta nedostaje. Na koncu, saznali su da sam ja te stvari odvuкао. Zove mene Đoka Šešlak i pita jesam li to učinio. Odgovorio sam potvrdno - da jesam. Naredio je da vratim. Odbijajući naredbu, rekao sam mu da nam je sekretar kazao da se snađemo i da sam se ja snašao. Nego, rekoх mu, kad si mi već dao peći, daj mi i sulunare. Samo se nasmijao i, vjerujte mi, i to mi je dao. Samo mi je rekao da bi volio da ima više snalažljivih ljudi kao ja. Hvala ti Đoka dobri čovječe! Ako je mrtav, neka mu je lahka zemlja. Antifašista, borac 1941. i nosilac spomenice. Hvala mu što me podržavao na otvaranju škola, pa makar i u mektebima.

***

U ljeto 1952/53. školske godine došao mi je u Soko, tadašnji tuzlanski muftija Muhammed efendija Kurt. Čovjek priznat i cijenjen.

Koliko je bio čestit čovjek, da mu je na džeznazu došlo preko 10.000 ljudi. Ja sam njega poštovao, a on je mene volio. Sa njim je došao i hafiz Husein Mujić iz Gornje Orahovice. Iskreno sam se začudio. Mujića sam samo površno poznao sa sjednica Narodnog fronta.

Poslije ručka i kafe počeli smo razgovor. Hafiz Mujić je govorio da su u Gornjoj Orahovici imali učitelja Sumbić Huseina i poslije njega nekakvog Đorđu i Mitru. Riječ preuzima rahmetli muftija Kurt i veli da u Gornjoj Orahovici ima 116 curica dorađalih za prvi razred, a da samo 3 pohađaju školu. Rekoх, šta ja tu mogu. Odgovorio je da je meni red da ja sa ženom idem i da tu djecu „dohvatim“. Odgovorio sam im da mi je žena u drugom stanju i da imam već jedno dijete. Soko je udaljen 4 kilometra, a Gornja Orahovića 16 i to bespuća, preko njiva. Do Gračanice 16, a do Petrova Sela isto toliko. Hafiz Mujić mi je obećao da ću imati na raspolaganju kola, da će mi obezbijediti ogrjev i, aman, vazda kule u oblacima. Kule u oblacima, a na zemlji ni štalica nema. Malo ogrjeva je dovezeno, ni do polugodišta da se grije. Konj „krepao“, ja sam na koncu muftiju nerado poslušao i tražio od Fadila Osmenbegovića, povjerenika za prosvjetu, da idem tamo. Pošto je poznao moje porodične prilike, Osmenbegović mi je savjetovao da se ne premještam. Jedno mi je dijete bilo od 2 godine, a drugo na putu. Konačno, napomenuo je, u Gornju Orahovicu neće niko da ide, ima razloga. Nije me mogao odvratiti. Obećao sam i nije bilo red da lažem. Pristao sam, dakle, i s ono malo sirotinje, boležljivom ženom i malim djetetom doselio u Gornju Orahovicu. Škola nezavršena, jedna soba - do pola voda u njoj.

Jedino što mi je pošteno rečeno, to je bilo onih 116 djevojčica. Počela je velika borba. Išao sam od kuće, do kuće i tako malo po malo obuhvatio 110. Trebalo mi je skoro 2 mjeseca, ali nekako, uspio sam, 3 roditelja sam morao prijaviti sudiji za prekršaje i oni su kažnjeni. Veliki, zaista veliki problem su mi bili podaci o roditeljima. Neka mi ljudi iz Gornje Orahovice oprostite, ali ovo mo-

ram da napišem. Pitaš dijete kako mu je ocu ime, ono odgovara „buabo“, a majki „muama“. Bože dragi, odakle iskopaše slovo „u“. Dovijao sam se na sve moguće načine. Rekao bih djetetu da mu majki nije ime samo mama, nego da je u selu zovu Omerovica, Hasanovica, Mujinica i stotine sličnih imena. Nabrajajući sva ta imena, nadao sam se da ću tako saznati ime oca. Najčešće bi mi odgovarale: „Ma, ba, učitelju, nije ni jedno ni drugo, ja bolje znam nego ti, kako je „muami“ ime. Hajde ti, sinko, kaži svom učitelju kad znaš, a ono meni „muama“. Na kraju mi je ostajalo da po zaseocima idem, gdje djeca stanuju. Kad dođemo, kući ja pozovem domaćina i pitam ga kako je ime i njemu i njegovoj ženi. Na pitanje, kad se dijete rodilo, odgovor je najčešće bio: uz oranje, uz trešnje i ostalu, kako oni kažu, mivu (voće).

Nisu ni djeca kriva - takav zeman bio. Bilo je tu žena starih i 60 ili 70 godina koje nisu nikad vidjele voz, a kamoli se u njemu vozile. Nisu one krive, nego onaj ko ih je vodio. To je lijepo selo i s dobrim ljudima i ženama, ali ih nije imao ko voditi jer su Muslimani bili „zadnja rupa na Cocinoj svirali“. Ne znam kakvog sve voća nije bilo u njemu. Mnogo mi je pomogao rahmetli Salko Mujić, Alija Gazibegović i njegov brat Abaz, onda Husein Lelić, a o Hafizu, koji je umro - o mrtvima sve najbolje - nije vrijedno spomena.

Jesen, 1953. godine je bila kišovita - i 23. novembra, noću, žena na dva mjeseca prije, počne se porađati. Ni babice, ni nikoga. Rodi se dijete, nas dvoje sami. Valja djetetu pupak odrezati. Ja nju pitam, a ona onako izmučena mi kazuje. Zanimljivo da sam to uradio kako treba. Čim je svanulo, nađem konja sa sedlom i - u Gračanicu. Nađem direktora i zamolim ga da odredi babicu koja će mi pregledati ženu i dijete. Ali kad sam mu kazao gdje treba da se ide, jednostavno su to odbile. Ipak, po direktivi sekretara komiteta, dali su mi jednu ženu (babicu), koju sam stavio na konja i odveo u selo. Nakon pregleda žene i djeteta, konstatovala je da je sve u redu. Vratio sam je u Gračanicu, ali kožna čizma mi je ostala u blatu. Nikad je nisam našao.

Često su dolazile sanitarne ekipe iz Tu-

zle, vršile preglede i zaprašivale protiv ušiju. Prvi put je džip došao u selo. Oko njega se sakupilo dosta svijeta. Starije žene su se čudile kolike oči ima i milovale farove. Neka se niko ne uvrijedi, ali ja pišem samo istinu.

Uspoređujući zdravstveno stanje stanovništva Gornje Orahovice sa stanjem u Klokočnici, zaključio sam da je kudikamo bilo manje tuberkuloze i endemijskog sifilisa u Gornjoj Orahovici.

Početkom januara 1953. godine, na gračanički srez su došle 3 nove učiteljice iz Sente. Jedna je „dodijeljena“ u školu Gornja Orahovica da zamjenjuje moju ženu koja je bila na porodiljskom bolovanju. Zvala se Banburać Marija. Dobar učitelj sa dosta znanja. Ona je kasnije tu ostala. Druge dvije su raspoređene u Gornje Moranjke. Tu nije bilo škole. Meni je stavljeno u zadatak da pronađem prostor za školu. Dobili smo mekteb, našli stan, sakupili djecu i nastava je odmah počela. Za razliku od drugih mekteba, ovdje su bili i klupe i tabla, pa čak i sto i stolice. Veliku pomoć pružio mi je Mustafa Mornjičić. Pomagao je učiteljicama koliko je god mogao. Te učiteljice su se zvale Kidža, a druga Buba. Ja im se pravog imena ne sjećam. Buba se kasnije udala za Begu Kešetovića u Srebrenik. Kidža je otišla negdje u Vojvodinu, koliko čujem, jer se i ona udala.

Za Rašljevu se tačno ne sjećam - da li sam školu u mektebu ja otvorio. Uglavnom, tu sam doveo jednog učitelja. No nije važno. Neka su djeca išla u školu. Neka mi se ne zamjeri na slijedećim redovima. Najteža godina službovanja bila mi je u Gornjoj Orahovici. Žena boležljiva, dvoje male djece. Ponesemo ih u Gračanicu, udaljenu 16 kilometara. Bespuće, cesta nikakva, blato i - da ne pričam. Tu su me čak i pokrali. Oprala žena veš, stavila na konopac i otišli u učionicu. Kad smo izišli, konopac prazan. Ni pelena, ni dječjeg veša, ni našeg veša. Ma, brate, ostali goli kao lipiće. Što je bilo na nama i djeci, to nam je ostalo. Nije se imalo gdje kupiti. Da mi nije otac pomogao u Tuzli, ne znam kako bi prošao. Hafizovo obećanje, meni ludo radovanje. Da bi se i moja djeca i učenici ogrijali, morao sam moljakati po selu, a od djece sam

zatražio da svako jutro ili poslije podne donesu po jedan komad drveta za ogrev. Drugo rješenje nije postojalo. To nije popularno, ali smo se mi i učenici morali grijati. Hvala roditeljima na razumijevanju!

Od narodnih običaja, u Gornjoj Orahovici su bili posebno lijepi svatovi. Mlada, mladoženja i svatovi jašu na konjima. Prvi ide nosilac zastave, bubnjari i onda sami svatovi. Čim mlada dođe u kuću sutradan se organizuje tzv. čestitka. Kolo drma u avliji, stariji ljudi i žene, dolaze na čestitanje. Poslije toga dolaze na "mijer". Razmijene se pokloni i ugovaraju pohode.

Za vrijeme poljskih radova, jelo se šta se imalo. Meni je u sjećanju ostala grahova čorba. Na njivu se donese lopta napravljena od graha. Ona se na njivi stavi u času i sipa u to hladna voda i razmuti. Pita sam je li to čime zamašćeno. Vele da nije jer je grah sam od sebe mastan. Ja ipak mislim da grah nije bio mastan sam

od sebe nego da težak nije imao čime da zamasti. Tu je pita i obavezan hošaf ili drvena čorba kako oni zovu.

Općenito, škole su bile vrlo siromašne. Osim starih klupa, starih tabli, stolova i stolica, tu i tamo mogla se naći i po neka geografska karta. Nismo ništa drugo imali. Biblioteka, šta je to? Ni jedne knjige u njoj.

Iako smo kao prosvjetni radnici teško sa stajali kraj s krajem i nismo gotovo ništa imali, ipak smo danonoćno radili kako u školi, tako i van škole. Organizovali smo analfabetske tečajeve, organizovali i radne akcije i nadljudskim naporima postizali rezultate.

Ja sam u Orahovici radio svega jednu

S lijeva na desno: Avdić Salih, učitelj, Salko Mujić, predsjednik Školskog odbora, Lelić Husein, član školskog odbora, Gornja Orahovica, 1953.

školsku godinu. Na svoj zahtjev, premješten sam u Gornji Rahić (srez Brčko), gdje sam postavljen za upravitelja škole u kojoj je radilo 17 prosvjetnih radnika. U toj školi zadržao sam se nekoliko godina. Radio sam u sindikalnoj organizaciji sreza kao predsjednik u dva mandata. Biran sam na kongrese prosvjetnih radnika i na dva kongresa zastupao prosvjetne radnike sreza Brčko i sreza Lopare. Prvi kongres je bio u Opatiji, a drugi u Beogradu. Valjda sam nešto vrijedio kad me oko 500 prosvjetnih radnika šalje kao jedinog delegata. Za vrijeme rada u školama, nagrađen sam 17 puta, od toga 6 puta novčano.

U sjećanju su mi ostali neki zanimljivi likovi i događaji iz još nekoliko škola gračaničkog sreza iz perioda kad sam učiteljevao na tom području. Na prvom mjestu spomenuo bih školu u Doborovcima. Tu su radila dva učitelja. Naime bračni par Milivoje Šindelić koji je premješten iz Sokola. Radio je tu kratko vrijeme. Njegova žena se zvala Seka. Milivoje je bio osobenjačina sklon pravljenju kojekakvih „napravica“. Tako je napravio detektor na kojem su se pomoću slušalica, mogle slušati najbliže radio stanice. U blizini škole bilo je groblje a za taj detektor trebala je vrlo duga antena. Razapeo Milivoje antenu od škole do nekakvog oraha u groblju i pomoću slušalica slušao. Naišla neka mještanka, vidjela toliku antenu i pitala mještanina koji je tuda naišao, šta je to učitelj pružio do groblja. On joj je odgovorio da to učitelj razgovara sa mrtvima. Valjda neki šaljivdžija. Žena onako neuka, gdje će nego učitelju.

Poslije pozdrava mu veli: „Ma učitelje, alaha ti, ti razgovaraš s mrtvima? Ja imam tu ukopana muža i sina. Daj, vidi treba li im šta da im pošaljem, jer šućur bogu, jako svega ima.“ Veseli ućo jedva je ubijedio ženu da je u pitanju neka prevara i da on ne može s mrtvima razgovarati. Da nije žalosno, zbog neukosti, bilo bi smiješno.

U školi u Sladnoj učiteljevao je Serdarević Džemil. Oženjen i s djecom. Žena mu je bila domaćica. Dobar učitelj. To tvrdim jer sam mu nekoliko puta na pregled nastave dolazio. Kako je prolazio s odmetnikom Alagom Zelenkićem i njegovom, ne malom družinom, neka mu je bog na pomoći. Nisam siguran, ali je Alaga uhvaćen u školi Donja Orahovića, kod učiteljice H.Š. Za nju znam da je osuđena na 14 godina zatvora, što je i odležala. Eto i takvih smo imali koji su nam djecu učili. Takvo vrijeme bilo.

U Miričini su službovala dva učitelja i to Salih Imamović i Milan Jurišić. Salih je bio mještanin. Smiren čovjek, oženjen, imao je osmoro djece. Dobar učitelj. Smiren i pošten. Kako je izdržavao toliku porodicu sa onako „velikom“ platom i danas se pitam. Milan Jurišić bio je „uvezena roba“ iz Srbije. Završio je školu u Ubu. Dolazio sam na pre-

gled rada nekoliko puta. On je bio, najiskrenije, šarlatan i galamdžija. Vodio je drugi razred i čini mi se četvrti. Došao ja na pregled drugog razreda (završni) i da bih djecu malo oslobodio, pitam ih s vrata koliko je dva puta pet. Sva djeca digla ruku. Dignem ih nekoliko i koje sam god digao, svako mi je odgovorilo devet. Okrenem se učitelju - kad imam šta da vidim. On digao obje ruke, ali na jednoj nedostaje jedan prst. Gradivo je u cijelosti obradio, iako površno. Ali, radio je. Salih je bio dobar i temeljit radnik.

S lijeve strane Spreče, nizvodno je bila škola u selu Krtova. U njoj su službovali Krговиć Ljubo i njegova žena Smiljka. On je porijeklom Crnogorac, a Smiljka je s Ozrena. Koliko je god ona bila smirena, toliko je on bio nervozan i naprasit. Prosječni radnici. Svaka sindikalna učiteljska konferencija, nam je od Ljube na nos skakala. Crnogorska posla „sveznajućih“.

U Petrovu Selu su službovali bračni par Radulović. Dosta dobri prosvjetni radnici. Kako je njemu bilo ime ne znam, jer smo ga zvali Radul, a njoj je bilo ime Smiljka. U školi u Kakmužu 1945/46. godine radila je starija učiteljica, zvala se Vera. Čestit i dobar prosvjetni radnik. U Boljaniću je radio Babić Radiša i njegova žena Sandra. Čini mi se da je bilo još jedno ili dvoje učitelja. Radiša je bio jedno vrijeme školski nadzornik ali na njegov zahtjev je otišao u učionicu. Njega je naslijedio Mladen Delić i Osman Delić. Zajednička karakteristika svih tadašnjih škola bila je: slaba opremljenost knjigama, sveskama, olovkama, higijenskim sredstvima. No sve nas je krasio entuzijazam i drugarstvo. Koliko čujem, današnje generacije prosvjetara se baš ne mogu tim osobinama pohvaliti. Svako vrijeme nosi svoje breme. Naše je nosilo lanenu torbicu s tablicom, pisaljkom, bukvarom i čitankom u prvom razredu.

Danas ono ne jako dijete nosi ruksačinu punu knjižurina. Jadno ono, da mu savi je leđa.

Ne bi htio kritikovati „mudre glave“ koje pišu nastavne planove i programe. Kriterijumi nisu nikakvi. Možda sam ja „matuh“, ali meni ne ide u glavu da je uspjeh škole 98,5 %

ili su sva djeca ajnštajni ili je u pitanju budžet. Nešto ima i nešto škripi, a šta je, moje nije. Ja samo tvrdim da sam dao više na polju školstva nego svi ministri u našem kantonu. Nas je imenovao rad, a njih stranke.

Sada često čitam da je povećan broj nepismenih u selima pa i gradovima. Nema borbe na tom polju. Oni koje su naše generacije opisale su pomrli. Kunem se da smo, recimo, na srezu Gračanica taj broj smanjili na oko 15%. Nama to niko nije plaćao. Do sto učenika u školi nije bilo nikakva dodatka, preko 100 učenika imali smo dodatak od čitavih 50 dinara. Pored rada sa učenicima, moralo se i kao upravitelj raditi. Nagrada je bila vrlo simbolična. Za 40 godina rada nikada nisam dobio ni „prevoza“ ni toplog obroka.

Štrajkovi, a šta je to? Danas je to pomodarstvo, natjerano jadom i bijedom. Ja sam rad u osnovnoj školi okončao 1973.godine, kada sam preuzeo dužnost sekretara Rudarsko- mašinskog školskog centra u Tuzli. Morao sam. Plata mala, troje djece valjalo je školovati. Tu sam odmah dobio platu u visini tri učiteljske. Da nije bilo tog momenta, nikad ja iz osnovne škole ne bih otišao.

Prvi put sam u Soko došao na otvorenje nove škole. Lijepa, velika, izgrađena u čuvenoj akciji „1000 škola u Bosni i Hercegovini“. Pozvan sam od strane opštinskog načelnika, a na zahtjev mještana. Navodno je tri puta zakazivano otvaranje, ali mještani nisu htjeli da čuju dok i ja ne dođem. Hvala im kada me poslije mnogo godina nisu zaboravili. Zaista sam srećan bio kada sam ugledao učenike kako su lijepo obučeni. Na njima lijepe farmerice, košuljice i bluzice, bez marama. Ne bi se postidjeli da u gradu žive. Lanene dimijice, bluže, pelengaće, putravci opanci zamijenjeni lijepom obučom. Selo asfaltirano, ma milina božja. Poslije ručka i cere-

monije otvaranja, zamolio sam domaćine da me malo provodaju kroz selo. Najprije su me odveli pred džamiju. Ona lijepa, velika da se ne bi ni Carigrad postidio da je u njemu. Naravno, to sam pohvalio, ali i upitao, poznajući broj stanovnika u selu, da nije malo prevelika. Ibrahim Delić mi veli: „Učitelje, nek se nađe.“ Pitao sam ih je li im ko zabranjivao da je izgrade. Rekli su mi da nije. Ovi današnji ahmak-vladari su tvrdili da Tito nije dao izgradnju džamija. Evo, ne jednog primjera da pričajući takve priče zaobilaze istinu.

Jedan od najsretnijih dana doživio sam u Rudarskom centru. Toga dana su mi došle 2 djevojčice iz škole Gornja Orahovica. Kad sam ih upitao za mnoge mještane iz tog sela, začudile su se. Kad sam im rekao da sam ja radio u njihovoj školi, kazale su mi da sam ja učio njihove roditelje i da oni počesto pričaju o meni. U centru je bilo zaposleno 126 radnika. Ja sam im svima platio kafu. Oko 12 sati, tog dana pitao me direktor kakva je to čast i kad sam mu ispričao, rekao mi je da je škola spremna pola da plati. Nisam dozvolio jer je sjeme znanja koje smo posijali u tom selu, urodilo plodom. Zaista se i danas tako osjećam.

Poslije rata sam, kao penzioner otišao sa inspektorom Perom Mitrovićem u Gornju Orahovicu. Asfaltni put, lijepa i nova škola, učenici lijepo obučeni. Ni traga lanenoj odjeći. Pa ko ne bi bio srećan poslije vremena kad nismo ni mi ni učenici imali ništa.

Za ono što sam dao u tim vremenima, dobio sam i orden rada. Sve to se, ipak, ne može mjeriti. Moja najveća nagrada su moje učenice Muslimanke koje sam učio, pored školskog gradiva, uljudnosti i čestitosti. Znam da sam ih volio kao svoju djecu i upućivao na lijepe knjige. Kud ćeš veće sreće i radosti. (*U Tuzli, aprila, 2007.*)